

ANTROPONOMIK BIRLIKLARNING IKKI TILLI O'QUV LUG'ATLARDA**QO'LLANILISHI**

Berdiyeva Mashhura

Qarshi davlat universiteti

Mustaqil tadqiqodchisi

mashhuraberdiyeva0999@gmail.com

Annotatsiya

Ushbu maqolada zamonaviy ikki tilli o'quv lug'atlarida antroponomik birliklarning berilishi, ularning funksional vazifasi, tasnifi va leksikografik talqini tahlil qilinadi. Deskriptiv, qiyosiy va leksikografik tahlil usullariga tayangan holda shaxs ismlari, familiyalar, tarixiy shaxslar nomlari, mifologik obrazlar hamda madaniy jihatdan belgili antroponimlarning ingliz–o'zbek va o'zbek–ingliz lug'atlarida qanday izohlanishi o'rganildi. Tadqiqot natijalari antroponimlarning lug'atlarga kiritilishi mazkur birliklarning qo'llanish chastotasi, madaniy ahamiyati, pedagogik vazifasi va lug'at tipiga bog'liq ekanini ko'rsatdi. Xulosa sifatida antroponimlarning izchil va mantiqiy asosda berilishi til o'rganuvchilarning madaniyatlararo kompetensiyasini rivojlantirishi hamda ikki tilli leksikografiyaning samaradorligini oshirishi ta'kidlanadi.

Kalit so'zlar: antroponimlar, ikki tilli lug'at, o'quv lug'ati, leksikografiya, tarjima ekvivalentlari, madaniy izoh.

**THE USE OF ANTHROPONYMIC UNITS IN BILINGUAL LEARNER'S
DICTIONARIES****Abstract:**

This study examines the representation, functional load, and classification of anthroponymic units in modern bilingual learner's dictionaries. Using descriptive, comparative, and lexicographic analysis methods, the research explores how personal names, surnames, historical figures, mythological characters, and culturally marked anthroponyms are incorporated into bilingual lexicographic practice. The study evaluates selection criteria, definition models, cultural commentary, and translation equivalents used in English–Uzbek and Uzbek–English learner's dictionaries. Findings show that the inclusion of anthroponyms is influenced by factors such as cultural relevance, frequency of use, pedagogical purpose, and dictionary type. The study concludes that systematic and context-based treatment of anthroponyms enhances learners' intercultural competence and improves the effectiveness of bilingual lexicography.

Keywords: anthroponyms, bilingual dictionaries, lexicography, naming units, translation equivalents, cultural relevance.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ АНТРОПОНИМИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ В ДВУЯЗЫЧНЫХ УЧЕБНЫХ СЛОВАЯХ

Аннотация:

В статье исследуются особенности представления, классификации и функционального назначения антропонимических единиц в современных двуязычных учебных словарях. На основе описательного, сопоставительного и лексикографического анализа рассматривается включение личных имён, фамилий, исторических персонажей, мифологических образов и культурно маркированных антропонимов в англо–узбекских и узбекско–английских словарях. Результаты исследования показывают, что отбор антропонимов определяется частотностью их употребления, культурной значимостью, учебными целями и типологией словаря. Делается вывод, что системное и контекстуальное представление антропонимов способствует формированию межкультурной компетентности учащихся и повышает эффективность двуязычной лексикографии. Ключевые слова: антропонимы, двуязычный словарь, учебная лексикография, переводные эквиваленты, культурная маркированность.

Kirish (Introduction). Til o'rganish jarayonida o'quvchining leksik va madaniy kompetensiyasini shakllantirishda ikki tilli o'quv lug'atlari muhim vosita hisoblanadi. Bunday lug'atlar nafaqat so'zlarning ma'nosini tushuntirish, talaffuz va yozuvni o'rgatish bilan cheklanib qolmay, balki o'quvchiga tilning madaniy va tarixiy kontekstini yetkazish imkonini ham beradi. Shu nuqtai nazardan, lug'at tarkibidagi antroponomik birliklar -shaxs ismlari, familiyalar, tarixiy shaxslar nomlari, mifologik obrazlar va madaniy jihatdan belgilangan shaxs nomlari - til o'rganuvchilar uchun alohida ahamiyatga ega. Ularning lug'atlardagi to'g'ri, izchil va kontekstga mos taqdimoti o'quvchilarning shaxs nomlarini tushunish, talaffuz qilish, grammatik jihatdan qo'llash hamda madaniyatlararo kompetensiyasini rivojlantirish imkonini beradi.

So'nggi yillarda lingvistik tadqiqotlarda antroponomik birliklarning ikki tilli lug'atlardagi vazifasi va qo'llanilish uslubi muhim ilmiy masala sifatida ko'rilmoqda. Shu bilan birga, lug'atshunoslikda bu birliklarning tanlanishi, mikrostrukturadagi elementlari (talqini, talaffuz transkripsiyasi, definitsiya, misollar va madaniy izohlar) va tarjima ekvivalentlari bo'yicha yetarlicha tadqiqotlar mavjud emas. Ingliz–o'zbek va o'zbek–ingliz lug'atlarida antroponimlarning kiritilish mezonlari, ularning semantik va madaniy jihatdan izchil taqdimoti, shuningdek o'quvchi auditoriyasiga mos definitsiya modellari haqida tizimli ma'lumot yetishmaydi. Shu sababli, antroponomik birliklarni ikki tilli lug'atlarda o'rganish va

ularning lug‘at tarkibidagi o‘rni, funksiyasi va pedagogik qiymatini aniqlash dolzarb ilmiy vazifa hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi ikki tilli o‘quv lug‘atlarida antroponomik birliklarning qo‘llanilishini ilmiy asosda tahlil qilish, ularning tanlanish mezonlarini, mikrostrukturadagi berilish uslublarini va interkultural kontekstini aniqlashdan iborat. Shu bilan birga, lug‘atshunoslik va didaktika nuqtai nazaridan antroponimlarning samarali taqdimoti o‘quvchilarning til va madaniyatni bir vaqtning o‘zida o‘rganishini ta‘minlaydi. Tadqiqot natijalari ikki tilli lug‘atlarda antroponomik birliklarning tanlanishi va izohlanishida madaniy relevanti, qo‘llanish chastotasi va pedagogik zarurat kabi omillar muhim rol o‘ynashini ko‘rsatadi va kelajakda lug‘atchilik, til o‘rganish metodikasi hamda interkultural kommunikatsiya tadqiqotlari uchun ilmiy asos yaratadi.

Mavzuga oid adabiyotlarning tahlili (Literature review): Ikki tilli o‘quv lug‘atlari til o‘rganuvchilarning leksik va madaniy kompetensiyasini shakllantirishda beqiyos ahamiyatga ega bo‘lib, ularda berilgan har bir til birligi nafaqat ma‘no, balki madaniy, tarixiy va sotsiokultural jihatlarni ham o‘z ichiga oladi. Shu nuqtai nazardan, antroponomik birliklar - ya‘ni shaxs ismlari, familiyalar, tarixiy shaxslar nomlari, mifologik obrazlar va madaniy jihatdan muhim shaxsiy nomlar - ikki tilli lug‘atlarda alohida e‘tibor talab qiladi. Ularning lug‘atlardagi berilishi o‘quvchiga nafaqat to‘g‘ri talaffuz va yozuvni o‘rgatadi, balki boshqa madaniyatlarni tushunish, tarixiy va ijtimoiy kontekstni anglash imkonini beradi. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, ingliz–o‘zbek va o‘zbek–ingliz ikki tilli lug‘atlarda antroponomik birliklar tanlanishida bir necha asosiy mezonlar mavjud. Birinchidan, tanlangan nomlarning madaniy va tarixiy ahamiyati katta rol o‘ynaydi: masalan, dunyoga mashhur shaxslar (Shakespeare, Newton) yoki milliy tarixda muhim o‘rin tutgan shaxslar (Alisher Navoiy, Amir Temur) lug‘atga kiritiladi. Ikkinchidan, qo‘llanish chastotasi va o‘quvchi uchun pedagogik zaruriyat ham e‘tiborga olinadi. Zamonaviy ikki tilli lug‘atlarda, ayniqsa ingliz tili o‘rganuvchilari uchun global madaniyatga oid shaxs nomlari kengroq tanlanadi, chunki ular tilni o‘rganishda kontekstual, zamonaviy va muloqotga mos misollar yaratadi. Shu bilan birga, o‘zbek tilidagi lug‘atlarda milliy meros va tarixiy kontekst ustuvor hisoblanadi, bu esa lug‘atning didaktik va madaniy funksiyasini kuchaytiradi. Lug‘at mikrostrukturasi bo‘yicha o‘rganilganda, antroponomik birliklar bir nechta asosiy elementlar bilan taqdim etiladi: talaffuz transkripsiyasi, grammatik belgilar, ma‘nosi, qisqacha biografik ma‘lumot yoki madaniy izoh, shuningdek, misol birikmalar. Ingliz tilidagi lug‘atlarda misollar ko‘pincha autentik kontekstlardan olingan va qisqa, sodda definitsiyalar bilan beriladi, bu esa o‘quvchiga tez va samarali tushunish imkonini yaratadi. O‘zbek lug‘atlarida esa misollar kamroq bo‘lsa-da, ko‘proq ensiklopedik va tarixiy ma‘lumot bilan boyitilgan, bu esa madaniy merosni tushuntirishga xizmat qiladi. Shu tariqa, ikki tilli lug‘atlar o‘rtasida mikrostruktura va

definitisiya modeli jihatidan farqlar mavjud bo'lsa-da, asosiy maqsad - o'quvchi uchun til va madaniyatni bir vaqtning o'zida o'rgatish - umumiydir.

Tahlil va natijalar (Analysis and results). Qiyosiy tahlillar shuni ko'rsatadiki, ikki tilli lug'atlarda antroponomik birliklarning tasnifi va qo'llanilishi lingvistik va madaniy mezonlar asosida amalga oshiriladi. Lingvistik mezonlar orasida grammatik shakllar, fonetik xususiyatlar va semantik kategoriyalar kiradi, madaniy mezonlar esa tarixiy shaxsning muhimligi, milliy va global tanilish darajasi, shaxs nomining metaforik yoki ramziy ma'nosi bilan belgilanadi. Shu bilan birga, lug'atlardagi tarjima ekvivalentlari o'quvchining ikkinchi tilni o'rganish jarayonida tushunish darajasini oshirishga xizmat qiladi. Masalan, inglizcha Shakespeare so'zi o'zbek lug'atida faqat talaffuz va yozuv jihatidan emas, balki qisqacha biografik ma'lumot va madaniy izoh bilan ham berilishi mumkin, bu esa o'quvchi uchun interkultural ko'priq vazifasini bajaradi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ikki tilli lug'atlarda antroponomik birliklarning izchil va kontekstga moslashtirilgan taqdimoti nafaqat leksik kompetensiyani oshiradi, balki o'quvchining madaniyatlararo kompetensiyasini ham rivojlantiradi. Lug'atlar o'quvchiga shaxs nomlarini to'g'ri talaffuz qilish, grammatik jihatdan qo'llash, ularning tarixiy va madaniy kontekstini anglash imkonini beradi, bu esa tilni o'rganishda samarali vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, lug'at tahrirchilari uchun ham tavsiyalar mavjud: antroponimlar tanlanayotganda ularning madaniy relevanti, tarixiy ahamiyati, qo'llanish chastotasi va pedagogik foydaliligi hisobga olinishi lozim. Definitisiya va misollar esa qisqa, tushunarli va kontekstual bo'lishi kerak, bu o'quvchining tilni qabul qilishini osonlashtiradi.

Umuman olganda, ikki tilli o'quv lug'atlarida antroponomik birliklarning qo'llanilishi lingvistik va madaniy jihatdan mukammal, interkultural bilimni shakllantiruvchi vosita bo'lib xizmat qiladi. Tadqiqot shuni ko'rsatdiki, ushbu birliklarning lug'atlarda to'g'ri, izchil va kontekstga mos taqdimoti til o'rganuvchilar uchun nafaqat leksik, balki madaniy kompetensiyani oshirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Shu bois, ikki tilli lug'atlarda antroponomik birliklarning yanada tizimli, standartlashtirilgan va pedagogik jihatdan moslashtirilgan taqdimoti kelgusida lug'atchilik va til o'rganish metodikasini yanada takomillashtirish imkonini beradi.

Xulosa va takliflar (Conclusion/recommendations). Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatdiki, ikki tilli o'quv lug'atlarida antroponomik birliklarning taqdimoti til o'rganuvchilarning leksik va madaniy kompetensiyasini shakllantirishda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ingliz-o'zbek va o'zbek-ingliz lug'atlarida shaxs ismlari, familiyalar, tarixiy shaxslar, mifologik obrazlar va madaniy jihatdan muhim nomlar tanlanishida bir qator mezonlar amal qiladi: qo'llanish

chastotasi, madaniy relevanti, tarixiy ahamiyat va pedagogik zarurat. Ushbu mezonlar lugʻat tarkibida antroponimlarning toʻgʻri, izchil va kontekstual taqdimotini taʼminlaydi.

Tahlillar shuni koʻrsatdiki, lugʻat mikrostrukturasi, definitsiya modeli va tarjima ekvivalentlari oʻquvchining til va madaniyatni bir vaqtning oʻzida oʻrganishiga xizmat qiladi. Ingliz lugʻatlarida definitsiyalar qisqa, sodda va global auditoriyaga mos berilgan boʻlsa, oʻzbek lugʻatlarida izohlar koʻproq ensiklopedik va tarixiy maʼlumotlarga boyitilgan. Shu tariqa, ikki tilli lugʻatlarning pedagogik funksiyasi va madaniy-kommunikativ roliga farqlar mavjud boʻlsa-da, antroponomik birliklarning izchil va mantiqiy asosda berilishi umumiy maqsad — oʻquvchining leksik va madaniy bilimini rivojlantirish — bilan uygʻunlashadi.

Xulosa qilib aytganda, ikki tilli oʻquv lugʻatlarida antroponomik birliklarning tizimli, standartlashtirilgan va pedagogik jihatdan moslashtirilgan taqdimoti oʻquvchilarning madaniyatlararo kompetensiyasini oshirish, shaxs nomlarini toʻgʻri ishlatish va lugʻatdan samarali foydalanishni taʼminlash imkonini beradi. Tadqiqot shuningdek, lugʻatchilar uchun antroponimlarning tanlanishi, definitsiyasi va misollar bilan boyitilishi boʻyicha ilmiy-amaliy tavsiyalar yaratishga xizmat qiladi. Kelajakda bu yoʻnalish lugʻatchilikni yanada rivojlantirish, ikki tilli leksikografiyaning sifatini oshirish va interkultural kommunikatsiyani mustahkamlash uchun muhim ilmiy asos boʻladi.

References:

1. Hough, C. (2016). The Oxford Handbook of Names and Naming. Oxford University Press, pp. 102–145.
2. Ainiala, T., Saarelma, M., & Sjöblom, P. (2012). Names in Focus: An Introduction to Finnish Onomastics. Finnish Literature Society, pp. 45–78.
3. McArthur, T. (Ed.). (1992). The Oxford Companion to the English Language. Oxford University Press, pp. 312–335.
4. Crystal, D. (2003). The Cambridge Encyclopedia of the English Language. Cambridge University Press, pp. 210–235.
5. Baker, M. (2011). In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge, pp. 120–142.
6. Newmark, P. (1988). A Textbook of Translation. Prentice Hall, pp. 89–110.
7. Zhukova, T. (2015). Особенности передачи антропонимов в двуязычных словарях. Вестник Лингвистики и межкультурной коммуникации, 2(5), pp. 45–52.
8. Otajonova, N. (2020). Ingliz va oʻzbek tillarida antroponomik birliklarning kognitiv-semantik tahlili. Oʻzbek Tili va Adabiyoti, 2(5), pp. 77–86.
9. Saeedova, M. (2019). Oʻzbek–ingliz lugʻatlaridagi shaxs nomlarining izohlanishi. Filologiya Masalalari, 3(12), pp. 101–109.
10. Nurmonov, A. (2015). Tilshunoslikka kirish. Toshkent: Akademnashr, pp. 150–178.
11. Xudiyev, A. (2010). Oʻzbek tili leksikologiyasi. Toshkent: Fan nashriyoti, pp. 210–237.
12. Baker, M., & Saldanha, G. (2009). Routledge Encyclopedia of Translation Studies. Routledge, pp. 300–322.